

EL DEBAT A CATALUNYA

Catalunya endins: una comunitat estructuralment esquerdada

Marina Subirats

Il·lustració: César Cromit

Quin és l'inici del conflicte? Què haurien hagut de fer les dues parts per evitar-lo?, em pregunteu. Hi ha diversos conflictes, i, al meu entendre, el principal és el que es planteja entre Catalunya i Espanya. Però dels inicis i causes del moviment independentista ja se n'ha parlat molt, ja se n'ha escrit molt també, jo mateixa hi he dit la meva [1]. Així que em referiré a l'altre conflicte, el que afecta a la pròpia societat catalana, que ve de molt abans del 2010 i que constitueix un conflicte gairebé sempre latent, que, en els darrers 10 anys, s'activa i es posa de manifest.

Un conflicte latent i llargament covat

Catalunya ha estat, tradicionalment, una societat que ha atret la immigració: la natalitat hi ha estat gairebé sempre baixa i ja en el XIX es va constituir com la zona industrial d'Espanya, de manera que va tenir un excedent d'oferta de treball. Les onades immigratòries han estat des de llavors recurrents. Primer es va buidar gran part de la Catalunya rural, a finals del XIX i començaments del XX. Després, gran part de l'Espanya rural, des de primers del XX fins cap als anys seixanta; posteriorment és l'arribada de persones d'arreu, d'Amèrica Llatina, Àsia i Àfrica, des de començaments dels noranta. Mentre la primera onada, la catalana, queda assimilada a les ciutats industrials sense problemes, perquè comparteix cultura, llengua i tradicions, la segona té més dificultats,

perquè és i no és alhora. Són els “altres catalans”, que, seixanta anys més tard, encara transmeten el castellà a la seva descendència i encara tenen consciència de ser “de fora”. Bàsicament per una raó: perquè han format la majoria de la classe treballadora, i per tant els han separat dels autòctons barreres de classe, sobretot a l’entorn de Barcelona. Això fa que estiguin en desavantatge des del punt de vista social, però, alhora, són conscients que, enfront dels catalans que tenen posicions més sòlides, ells tenen el recolzament d’un Estat que històricament nega la diferència catalana i la vol eliminar. I els immigrants espanyols són, en certa manera, les tropes silenciosament invasores, mancades, però, de poder, donada la seva situació de classe.

Això fa que, estructuralment, hi hagi a Catalunya una esquerra, dos grups socials que no coincideixen exactament amb les classes socials però sí a grans trets; hi ha també una burgesia castellanoparlant i una classe treballadora catalana, sobretot als pobles, però amb poca organització i poca mentalitat de classe, perquè sovint es tracta de petits pagesos, artesans, petits comerciants, etc. De manera que a partir dels anys de postguerra la classe treballadora industrial ha estat sobretot de procedència de la resta d’Espanya. La dificultat per a mantenir unides la causa catalana i la causa de la democràcia va ser gran durant el franquisme, però per sort es va actuar de manera que no van ser contradictòries i es va evitar que la immigració considerés a la població catalana com formant part d’una burgesia explotadora a la que no l’unia res. Una línia política que es deu sobretot a l’esforç del PSUC, però que també era deguda al fet que tant la classe treballadora com Catalunya eren víctimes del franquisme i reclamaven la democràcia, de manera que l’aliança era possible.

En l’etapa democràtica hi ha hagut de tot; fins cap al 2000, l’economia catalana va créixer, i les possibilitats de mobilitat social ascendent es van obrir també als fills i filles d’aquells antics immigrants, alguns dels quals van arribar a les universitats. Es va crear, per tant, una major adhesió a Catalunya; fins i tot culturalment hi va haver un acostament dels antics immigrants i els seus descendents a la llengua catalana, en gran part gràcies a les escoles, però també amb una voluntat de posseir una llengua que era vista com un instrument de promoció social. I, fins al 2007, les desigualtats econòmiques tendeixen a disminuir, no tant per repartiment de la riquesa sinó perquè de la riquesa creixent n’arriba una part més gran que en el passat als sectors treballadors, alhora que creix la nova classe mitjana professional en la que també aquests participen parcialment.

Estructuralment, a Catalunya hi ha una esquerra, dos grups socials que no coincideixen exactament amb les classes socials, però sí a grans trets; ambdós tenen diferències culturals profundes, i les tenses relacions que hi ha hagut tradicionalment expressen el caràcter voluntarista de l’eufemisme que proclama que som un sol poble

Ara bé, la crisi del 2008 mostra que l’esquerra persisteix. Recordo una enquesta d’aquell

moment que mostrava com de cop hi havia molt menys interès de les antigues famílies immigrants perquè les seves criatures aprenguessin el català. Si s'acaba la mobilitat social, perquè no hi ha creació de nous llocs de treball de nivell alt i mitjà, per què aprendre el català? De què serveix? És a dir, 50 anys després de la migració encara persisteix el fet de la diferència entre autòctons i immigrants, malgrat que tots hagin nascut a Catalunya. I, des del meu punt de vista, això es deu al fet que es tracta de dos blocs potencialment en conflicte, degut a les diferències de classe; un conflicte, però, configurat de manera diferent a l'habitual. Els catalans d'origen tenen el poder econòmic, però no el polític, o només una petita part; el grup d'origen forani se sent recolzat per l'Estat, i per tant té més poder polític, però no propi sinó perquè representen Espanya; i ambdós tenen diferències culturals profundes: una llengua és la del país, l'altra és una de les llengües més potents al món. Un joc inestable de forces i febleses que es manifesta molt clarament, per exemple, en l'estatus sempre incert dels escriptors que viuen a Catalunya però s'expressen en castellà [2], que normalment no s'han sentit prou reconeguts a Catalunya, i alhora dels escriptors catalans que mai no s'han sentit reconeguts a Espanya; dos grups entre els quals hi ha hagut, tradicionalment, relacions tenses que expressen molt clarament aquesta esclatxa més o menys visible o latent, i el caràcter voluntarista de l'eufemisme que proclama que som un sol poble.

Conclusió doncs: allò que ha constituït el ciment, sempre precari, entre els dos grups, ha estat la possibilitat del progrés econòmic de Catalunya; política, i, sobretot, culturalment s'han mantingut dos blocs, ben visibles també en l'etapa d'enfrontament entre Convergència i el PSC com a màxims representants de cadascun d'ells. Quan l'economia falla, com va passar en la crisi iniciada el 2008, l'esquerda es fa més visible.

Hi ha encara un altra circumstància, vinculada a aquests fets, que em sembla important de tenir en compte. Durant el franquisme, i fins i tot abans, Catalunya no va tenir poder polític, però sí econòmic, considerada com la fàbrica d'Espanya i el motor de l'economia. Era evident, però, que amb la democràcia aquesta situació podia canviar. Madrid deixava d'estar subjecta a una oligarquia terratinent, burocràtica i militar, i començava a ser governada per una generació de gent diferent, amb una mentalitat més oberta. Per atzars biogràfics coneixia alguns dels que van ser ministres o van tenir càrrecs destacats en els primers governs socialistes; havíem coincidit a París a finals dels anys seixanta, s'havien format amb una mentalitat europeïsta i d'esquerres. S'iniciava també la globalització, amb els moviments d'empreses multinacionals. Era previsible que, en pocs anys, el pes econòmic deixés de recaure únicament en Catalunya i es desplaçés també cap al centre de la península, i especialment a Madrid.

Doncs bé, les dades ens confirmen que va ser així. L'any 1980 el PIB de Catalunya va ser de 5.549.840 milions de pessetes, el de la Comunitat Autònoma de Madrid, de 4.104.959; pel que fa al PIB per càpita, si el de Catalunya el fixem a 100, el de Madrid era de 94. El "sorpasso" va ser lent, però segur. L'any 2015, per un PIB per càpita 100 a Espanya, el de Madrid era de 136,6, el de Catalunya d'118,8. El 2019 per un PIB per càpita 100 a Catalunya, el de Madrid es trobava ja a 115 [3]. La potència econòmica de la Comunitat Autònoma madrilenya ha sobrepassat la de Catalunya, de manera que la nostra carta forta, l'economia, ja no ho és tant. Element que, forçosament, afebleix la cohesió interna

llargament basada en la superioritat econòmica, com he explicat més amunt.

Un últim apunt sobre la base econòmica i social que precedeix, i en part explica, l'aparició del moviment independentista, com una onada de fons que va molt més enllà dels jocs tàctics entre partits. Els canvis en la burgesia catalana. La burgesia catalana va ser, durant més d'un segle, el grup social que va regir Catalunya; amb dificultats, certament, nascudes de la seva feblesa política, sobretot durant el franquisme. Però amb prou iniciativa i capacitat per anar modernitzant el país, alhora que composava com podia amb el poder polític central. Aquesta burgesia ha deixat d'existir, o, dit d'una altra manera, s'ha transformat en part d'una classe transnacional que juga les seves cartes arreu. I alhora, i com a conseqüència de la globalització, també la petita burgesia tradicional ha canviat, i es troba en un període de pèrdua de posicions que ha donat com a resultat una radicalització, però no en termes de classe, sinó d'independentisme.

Forces i febleses de cada part en el moment de l'estampida

Diguem doncs que l'escenari ha estat sempre preparat per una desavinença, que tal vegada es podia haver evitat, i que es va evitar durant molts anys; però que podia fer-se efectiu en el moment que alguns elements de desequilibri aguditzessin les tensions.

Les tensions no es van aguditzar entre els dos grans grups socials, el català d'origen amb més pes a la classe mitjana i el castellà d'origen amb més pes a la classe treballadora. Es van aguditzar a causa de la sentència del Tribunal Constitucional del 2010, caiguda en plena crisi econòmica. Ambdós factors donen lloc a dues respostes diferents, la del 15M, de joves revoltats contra una societat que no els acull ni els deixa espai, reactius ja contra les retallades del govern Mas; i, una mica posteriorment, l'independentisme. Dos moviments que tenen alguns punts de contacte però que són diferents. Quan el primer comença a apagar-se, pren força el segon, qui sap fins a quin punt suscitat com a resposta a aquell primer moviment incontrolable des del poder.

Allò que ha constituït el ciment, sempre precari, entre els dos grups, ha estat la possibilitat del progrés econòmic de Catalunya. Quan l'economia falla, com va passar en la crisi iniciada el 2008, l'esquerda es fa més visible

Més que jutjar què han fet bé uns i altres, voldria apuntar aquí algunes de les característiques i diferències entre els dos blocs, a l'hora d'actuar en l'etapa del procés. Cadascun ha defensat les seves posicions, però d'una manera molt diversa. En el cas de l'independentisme, el més interessant i fins i tot difícil d'explicar, és, al meu entendre, el tipus de moviment que ha generat. Un moviment d'una enorme amplitud, d'una il·lusió i una fe sorprenents i d'una persistència en el temps poc freqüent, que gairebé recorda més als moviments religiosos que als polítics. L'independentisme ha estat una mena de passió

col·lectiva, sorgida de l'emprenyament, la sensació d'una ofensa irreparable; a partir d'aquest origen emocional, deliberadament ha tancat els ulls a tots els elements de càlcul racional respecte de les circumstàncies polítiques i jurídiques en les que es trobava Catalunya i ha acceptat i difós un relat favorable als seus desigs sense permetre fissures que poguessin posar en dubte el triomf. Un fenomen poc freqüent, una mena d'onada que s'ha endut a la meitat, aproximadament, de la població catalana, amb una radicalitat i una voluntat que rarament es donen en les societats modernes.

Aquest moviment, però, ha estat mal dirigit, des del meu punt de vista. Els partits que han col·laborat en la seva construcció, per oportunisme en algun cas, com el de Convergència, en trobar-se en una situació de descomposició en destapar-se les corrupcions del seu líder històric i endinsar-se en les retallades, i probablement per incapacitat de previsió en el cas d'ERC, portada pel seu afany històric d'independència, han fet uns càlculs que de cap manera són realistes, cosa que és comprensible en un moviment social, que necessita entusiasme, però és totalment reprovable en uns dirigents que han de saber quina és la seva força i quina la seva feblesa. Quan ara sovint sento algú d'aquests partits comentar que "algú ens havia d'haver avisat", crec que aquesta sola frase ja invalida aquestes persones per a dirigir un país.

Dit molt ràpidament: des del meu punt de vista els partits dirigents de l'independentisme han comès cinc errors greus:

1. Imprevisió total. No tenir en compte la relació de forces, per dir-ho breument, o dit d'un altra manera, negociació constant i deliberada del pensament realista.
2. Tenir pressa i prometre que la independència era a tocar, augmentant l'entusiasme i esforç dels militants del moviment.
3. No acceptar una progressió gradual cap a la independència, que permetés obtenir pactes i avenços parcials que poguessin mostrar els avantatges d'una millora de l'autogovern i sumessin població per avançar.
4. Haver estat incapaços de formular un projecte col·lectiu que pogués atraure la classe treballadora, és a dir, que apuntés més cap a l'aprofundiment de la democràcia i la disminució de les desigualtats que cap a la reivindicació històrica de Catalunya com a nació, cosa que no solament té poc sentit per als castellanoparlants sinó que fins i tot apareix com una amenaça.
5. En el context de la seva lluita per aconseguir l'hegemonia, deixar-se arrossegar pels desigs dels independentistes i per tant ser incapaços de dir la veritat, preferint arribar al desastre del 2017 -normativa del 6 i 7 de setembre, declaració fallida d'independència, imposició del 155- abans d'aturar-se i explicar clarament quina era la situació real.

Una sèrie d'errors que s'han mantingut amb posterioritat al 2017, però que alhora ja no

poden amagar-se ni convèncer més que als qui volen mantenir la il·lusió a qualsevol preu; però que, sobretot, han implicat que, a partir de 2018, no hi ha hagut direcció política ni en l'independentisme ni a Catalunya. Els partits i dirigents polítics han acabat sent presoners del moviment que han generat, que els impedeix entrar en un diàleg tranquil amb l'Estat en el moment en que el govern espanyol ha recaigut en uns partits que accepten i promouen aquest diàleg. La necessitat de fer constantment gests que mostrin que cadascun dels partits és més radical que l'altre, que Catalunya fa el que vol i nega el poder d'Espanya, no fa més que tancar en un estira i arronsa impossible aquesta negociació, mentre, alhora, no es preveu cap més sortida al conflicte existent.

L'independentisme ha generat un moviment d'una enorme amplitud, d'una il·lusió i una fe sorprenents i d'una persistència en el temps poc freqüent, que gairebé recorda més als moviments religiosos que als polítics

Què ha passat, mentrestant, a l'altre cantó català, és a dir, al sector no independentista? La part més important, numèricament, d'aquest grup, és la que directament s'oposa a la independència i ho ha expressat en alguns moments mobilitzant-se amb els símbols centralistes: banderes espanyoles, pancartes, algunes amenaces i formes violentes. És sobretot el sector que va votar, en les darreres eleccions, les de desembre del 2017, a Ciutadans, que en aquell moment va recollir el vot espanyolista. Ara bé, a partir d'aquell moment aquest sector s'ha expressat poc: les intervencions de Ciutadans al Parlament de Catalunya son crispades i crítiques, però de fet el partit no ha exercit un autèntic lideratge que expressi les reivindicacions d'aquest sector, i a les eleccions generals del 2019, Ciutadans ha reulat d'una manera notable. I és que, sent Ciutadans un partit que podríem definir com de centre dreta, i anant cada vegada acostant-se més a la dreta pura i dura, era prou difícil que pogués ser el partit representant de la classe treballadora catalana d'origen immigrant. Ho podia ser en relació a la qüestió nacional, però clarament no en relació a la qüestió social, a no ser que desenvolupés posicions d'extrema dreta que, de moment, no tenen gaire predicament entre la classe treballadora catalana.

Tampoc per part de la societat civil s'ha exercit un lideratge persistent i consistent representatiu d'aquest sector; Societat Civil Catalana apareix sobretot d'un grup més vinculat a professionals i funcionaris que pròpiament a treballadors, i la seva influència sembla haver anat disminuint.

Enmig d'aquests dos blocs queda una part de població no independentista però tampoc unionista, que tal vegada es pot qualificar com a catalanista i que sembla apuntar més aviat a solucions intermèdies, com pugui ser la d'un Estat Federal. Políticament és el vot dels Comuns i una part del vot PSC, però tampoc d'una manera molt definida, atès que aquests partits estan també travessats per l'independentisme i l'anti independentisme amb més o menys intensitat, i, en tot cas, es tracta d'un sector més reduït, que no ha tingut molta presència en els moments crucials, de màxima tensió.

Com sortir d'aquest atzucac?

És evident que la sortida no és fàcil i que ningú no sembla tenir una solució. Les posicions s'han anat radicalitzant, sobretot per part dels independentistes més recalcitrants, esperonats per la decepció, la sensació d'haver estat prop d'aconseguir-ho i la impotència i la ràbia davant la repressió. En aquest moment crec que serà difícil evitar que hi pugui haver episodis de violència, encara que sigui per petits grups, i que els propis partits independentistes hauran d'esmenar-se molt per evitar-ho, tenint present, d'altra banda, l'ambigüitat dels missatges de Torra i de Puigdemont, que en alguns moments han estimulat l'acció directa de la gent com a únic recurs per avançar cap a la independència.

Des del punt de vista teòric, el que caldria fer em sembla clar: cal posposar la proclamació de la independència i la república, i acceptar un camí que pugui avançar per etapes, aconseguint millores parcials en l'autogovern de Catalunya, impedit qualsevol retrocés i plantejant una solució global per a Espanya que, al meu entendre, no pot ser altra que una solució de tipus federal en el marc d'una república espanyola. Però acceptant que tot això demana temps, demana l'establiment d'un conjunt d'aliances amb els sectors més progressistes de l'Estat i demana una paciència i una tenacitat que, malauradament, ara no sembla que els independentistes estiguin disposats a exercir.

Si necessitàvem la independència per fer un país millor, per què no invertir els termes i, en lloc de començar per la independència, treballar ja des d'ara per aquest país millor?

Alhora, considero que el moviment independentista ha posat de manifest unes immenses ganes d'acció col·lectiva, d'innovació, de capacitat de sacrifici per tal de construir un país diferent. Un capital humà, en el sentit estricte del terme, que de cap manera s'hauria de malmetre, perquè és probablement allò que un país pot tenir de més valuós; tal com han anat les coses hi ha moltes probabilitats que aquesta força, en lloc de ser utilitzada per a la renovació i la reconstrucció, es converteixi en un element de destrucció i disgregació, si no s'aconsegueix un projecte col·lectiu alternatiu a la independència, cosa que no implica abandonar la idea de la independència sinó posposar-la i enfortir i reunificar en la mesura del possible aquesta societat. Si necessitàvem la independència per fer un país millor, com es va dir, per què no invertir els termes i, en lloc de començar per la independència, que s'ha mostrat impossible a curt termini, treballar ja des d'ara per aquest país millor, que, quan més fort, més preparat estarà per a la independència o qualsevol altra forma d'autogovern?

En aquest aspecte, el que em sembla més urgent és treballar per aquest nou projecte de país, i posar la mirada més en el que va passant globalment al món que en el que passa a Espanya. Perquè en aquest moment no es tracta pas d'inventar-se nous objectius: hi ha ja un conjunt de vímetes, per dir-ho així, que només esperen a ser trenats; si no ho han estat és

perquè tota l'atenció, els darrers anys, ha estat centrada en el debat independentista. És urgent organitzar una forma de societat més equitativa, menys desigual, i alhora, menys consumista per als sectors més benestants i amb més accés al consum per als sectors més desafavorits; és absolutament urgent modificar les formes de vida per tal d'aturar el canvi climàtic, la contaminació, la producció de plàstics i de tot tipus d'elements contaminants, la degradació de la naturalesa, etc. Diversificar l'economia perquè Catalunya sigui menys depenent del turisme, que, com s'ha vist amb la pandèmia, és una activitat que pot caure fàcilment en la inestabilitat. Cal pensar en com resoldre els temes del futur de les energies, passar a les energies netes; cal canviar de valors predominants i anar cap a una societat on la preservació de la vida, tant la humana com del conjunt del planeta, passi per davant del guany econòmic i els interessos del capital. Cal repensar les formes de treball, la redistribució del treball, que passa per la disminució del temps de treball i l'accés de tothom al treball pagat. Cal resoldre els temes de la cura, que avui encara recauen damunt les dones, i, alhora, estan sent abandonades i menys ateses que mai. La pandèmia ha posat de manifest, per exemple, com la part final de la nostra vida està mal resolta en aquest moment pel que fa a les formes de vida de la gent gran. I podria seguir: hi ha un conjunt d'urgències, de canvis fonamentals a pensar i posar en marxa que demanen atenció i que només seran possibles si s'arriba a un consens molt ampli d'una ciutadania motivada per construir realment una societat diferent.

Aquest tipus de projecte és, des del meu punt de vista, el que pot contribuir a cohesionar de nou la ciutadania catalana; no sabem ben bé quina ha estat l'evolució de l'independentisme des del punt de vista numèric; possiblement les properes eleccions permetin tornar a dimensionar-ho, encara que sigui d'una manera aproximada, ja que no es tractarà d'un referèndum. Però tot fa pensar que, després del fracàs de 2017, els partidaris de la independència poden haver disminuït, i, en qualsevol cas, la seva divisió, a través de les lluites partidistes, és evident. La famosa idea d'eixamplar la base no sembla que s'estigui complint, més aviat al contrari: en un moment de crisi econòmica la tendència històrica ha estat la de distanciament de la classe treballadora castellanoparlant. Només un projecte que ofereixi benestar per tothom i millora de les condicions globals pot tornar a motivar aquesta població a sentir-se catalana i a sumar-se a un projecte col·lectiu; altrament, les queixes, el victimisme, la reivindicació històrica de la nació catalana, no semblen de cap manera poder mobilitzar-la, sinó més aviat generar la por de la marginació.

Tot resideix en saber si hi ha algun partit, independentista o no, capaç de fer aquest gir sense por i de deixar la qüestió de la relació amb l'Estat en un lloc secundari, al mateix temps, però, que es continua lluitant per aconseguir majors quotes d'autogovern per a Catalunya. Però des de les complicitats, perquè és ja ben evident que des de la queixa, la desconfiança i l'acusació no serà possible avançar. La impressió que en diversos moments he pogut copsar en ambients polítics de Madrid és que no hi ha manera de negociar, que estan convençuts que és o la independència o res. I, posades així les coses i amb la força relativa d'ambdues parts, queda clar que "res" és el més probable, o fins i tot menys que res, que vol dir retalls en l'autonomia aconseguida. Una responsabilitat històrica molt greu, que haurien de tenir en compte els partits independentistes.

NOTES

- 1 — Heus aquí alguns dels meus articles sobre diversos aspectes de l'independentisme: Subirats, M. (2019) “Una utopia disponible. La Cataluña independiente”, “Gobernar una sociedad escindida” i “El desafío imposible. Características y límites del independentismo catalán” publicats a Ramoneda, J. (ed.) *Cataluña-España: ¿qué nos ha pasado?*, Barcelona: Galaxia Gutenberg. Els podeu trobar també al meu nom a Academia.edu.
- 2 — Mentre escric aquest article ha mort Juan Marsé, un dels escriptors que més clarament ha sabut explicar les diferències i distàncies entre aquests dos grups, per exemple a *Últimas tardes con Teresa*, i que millor ha descrit la Barcelona de postguerra. Però sempre en castellà, de manera que el seu reconeixement com a escriptor català ha estat sempre dubtós.
- 3 — Dades de l'INE i càlculs propis

Marina Subirats

Marina Subirats és sociòloga. És catedràtica emèrita de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona i està especialitzada en sociologia de l'educació i del gènere. Va ser directora de l'Institut de la Dona del Ministeri d'Assumptes Socials i regidora d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona. Ha publicat nombrosos llibres i articles, entre els quals *Rosa y Azul. La transmisión de los géneros en la escuela mixta* i *Con diferencia. Las mujeres frente al reto de la autonomía*. El 2016 va guanyar el Premi Aspàsia en defensa de l'equitat de gènere, concedit per la xarxa de Dones Directives i Professionals de l'Acció Social (DDiPAS) i l'Observatori del Tercer Sector. També ha estat guardonada amb el Premi Catalunya de Sociologia i la Creu de Sant Jordi.